

Wat Einthoven toen niet wist, was dat het niet veel gescheeld had of hij had daar ook in feite samen met Lewis gestaan. De invloedrijke Engelse fysioloog A. V. Hill, die zelf in 1922 de Nobelprijs voor geneeskunde had gekregen, had namelijk in 1924 Einthoven samen met Lewis voor de prijs voorgedragen! Zonder succes dus, maar het toont wel aan dat ook in de ogen van collega's de onderzoekingen van Einthoven en Lewis in één adem genoemd behoorden te worden.

Lewis en Einthoven hebben van 1908 tot 1926 met elkaar in correspondentie gestaan en deze correspondentie is vrijwel in haar geheel bewaard door Einthoven (die kopieën maakte van de brieven die hijzelf verzond). H. A. Snellen, die zich al eerder met het werk van Einthoven heeft beziggehouden, heeft deze briefwisseling integraal uitgegeven, er een inleiding aan toegevoegd en er per jaar of twee jaar commentaar bij geleverd. Het is een keurig verzorgde uitgave geworden, die zowel iets laat zien van de wetenschappelijke ontwikkeling als de persoonlijke geaardheid van de briefschrijvers.

De correspondentie begon in 1908 met een eenvoudig verzoek van Lewis om een overdrukje van een artikel van Einthoven. In het jaar daarop kwam Lewis met vragen over de snaargalvanometer die hij in Londen had aangeschaft en zo ontwikkelde zich een gedachtenwisseling waarin Lewis de Leidse hoogleraar met vragen bestookte en commentaar op artikelen vroeg. Einthoven van zijn kant waardeerde de uitwisseling van gedachten, omdat hij in Lewis de man zag die de mogelijkheden van de snaargalvanometer ten volle zou uitproberen. Daarbij waren Lewis' mededelingen een waardevolle bron van informatie over de klinische problemen die met het maken van electrocardiogrammen gepaard gingen. Er kwam — afgezien van een onderbreking tijdens de eerste wereldoorlog — pas een eind aan de correspondentie toen Lewis zich na 1925 ging specialiseren op een ander terrein, de elektrische geleiding van de huid; zijns inziens was de pionierstijd van de electrocardiografie wel ten einde en viel er weinig eer meer te behalen op dat terrein. De laatste brief was van november 1926. (Einthoven stierf overigens kort daarop, in september 1927.)

Bovenstaande zou de indruk kunnen wekken dat er een uitgebreide correspondentie is gevoerd, maar dit is niet geheel juist. Weliswaar zijn er in totaal 107 brieven en briefkaarten de Noordzee overgegaan, maar ettelijke daarvan bevatten niet veel meer dan één regeltje. Bovendien zijn er vele brieven die uitsluitend gewijd zijn aan de zakelijke aspecten van bezoeken van Lewis aan Leiden en van Einthoven aan Londen. Natuurlijk bevatten de niet-wetenschappelijke brieven soms aardige berichten; zo is het bijvoorbeeld instructief te zien hoe er in de drie brieven uit 1919 gesproken wordt over de kwaliteiten van de Hongaarse medicus en latere universiteitshistoricus S. d'Irsay. Het feit dat de man uit een land kwam dat kort tevoren nog in oorlog met Engeland was geweest, was voor Lewis reden niet te proberen hem in dienst te nemen. Maar het werkelijke belang van deze correspondentie zou gelegen moeten zijn in de wetenschappelijke betekenis van de brieven en deze valt enigszins tegen. Zonder de genereuze steun van een farmaceutische industrie uit Duitsland zou deze publikatie dan ook waarschijnlijk niet tot stand zijn gekomen.

K. van Berkel

van het kabinet-Ruys de Beerenbrouck en het succesvolle verzet daartegen in 1923 (Bergen: Octavo, 1984, 290 blz., f29,90, ISBN 90 70805 05 7).

Deze aantrekkelijk geschreven, en met een wervende titel getooide Amsterdamse dissertatie beweegt zich op het grensvlak van de parlementaire en militaire geschiedenis, met bijzondere aandacht voor de partijpolitieke kanten van de verzuijing. Voor de behandeling van zijn eigenlijke onderwerp, het verzet tegen en de parlementaire verwerping van de vlootwet in 1923, kiest Beunders zijn uitgangspunt in een tamelijk uitvoerige uiteenzetting over het buitenlands beleid en het defensiebeleid, beide met hun koloniale aspecten, sinds de laatste decennia van de vorige eeuw. De conclusie is dat er in ons land een gebrek aan samenhang tussen deze beleidsterreinen heeft bestaan.

Een politiek van afzijdigheid, neutraliteit en zelfstandigheid, hoe realistisch deze optie voor een klein land ook mocht zijn, leende zich nu eenmaal slecht tot het ontnemen van maatstaven voor wat als een voldoende defensie-inspanning mocht worden beschouwd. Aan een leger en vloot die geheel zelfstandig Nederland en de koloniën tegen een grote mogendheid zouden kunnen verdedigen kon niet worden gedacht: dat was onbetaalbaar. Wat echter een voldoende minimum zou zijn om een aantrekkelijke bondgenoot te vormen en steun van andere staten uit te lokken, werd door elk der betrokkenen, legerleiding, marinetop, regering, politieke partijen en vakbeweging verschillend beoordeeld. De geschillen op dit punt zijn, mede door het hypothetische karakter van de discussie, door de jaren heen onoplosbaar gebleken en hebben ook de vlootwet van 1923 parten gespeeld.

Hoewel in de kringen van de marineleiding en van de regering begin jaren twintig vaststond dat het materieel van de vloot tekort schoot, is van die kanten, bij de voorbereiding en indiening van het wetsontwerp, veel te weinig duidelijk gemaakt aan parlement en volk welk landsbelang met het scheepsbouwprogramma gediend werd. De voorstanders beten zich vast in een alles-of-niets-houding die amper gelegenheid bood tot het vinden van een compromis.

Dit gaf de oppositie alle ruimte. De behandeling van het ontwerp viel samen met het dieptepunt van de naoorlogse crisis en met forse bezuinigingen op onderwijs en sociale uitgaven. Bovendien waren juist het jaar daarvoor op de Conferentie van Washington de maritieme machtsverhoudingen in het Verre Oosten, het operatieterrain van de beoogde vloot, gestabiliseerd. Tot slot was het een tijd waarin velen hun hoop vestigden op de Volkenbond en internationale ontwapening.

De weinig inschikkelijke houding van de voorstanders van de wet, de coalitiepartijen, is des te opmerkelijker als we kijken naar de argumenten waarop de tegenstanders, met name de VDB en de SDAP de nadruk legden. De voornaamste bezwaren golden een, in laatste instantie, vrij technische kwestie, namelijk de financiering en betaalbaarheid van het bouwprogramma. Het voor de regering veel lastiger punt van de strategische logica achter de omvang en samenstelling van de nieuwe vloot kreeg minder aandacht. Dit had alles te maken met het verzet tegen de wet in de publieke opinie. Deze was vooral gemobiliseerd door de acties van het NVV, dat weinig moeite had de ongerijmdheid aan te tonen tussen miljoenen voor een oorlogsvloot enerzijds en verdere kortingen op de werklozensteun anderzijds. Nadat D. J. de Geer als minister van financiën was afgetreden omdat hij, naar zijn zeggen geen verantwoording kon dragen voor de aan de vlootwet verbonden kosten, sloot de SDAP zich bij de acties van het NVV aan. De partij deed dit hoofdzakelijk

uit agitatorische overwegingen. Ze verkeerde na de mislukte revolutiepoging van Troelstra, in een malaise en had dringend behoefte aan een strijdpunt waarmee het vertrouwen bij de achterban kon worden hersteld. Bovendien leken er kansen in te breken in de roomse zuil door de sympathie te winnen van de katholieke arbeiders en hun parlementaire vertegenwoordigers. Die speculatie bleek juist. Tien met de oppositie meestemmende RKSP-Tweede-Kamerleden gaven de doorslag. Op 26 oktober 1923 werd de vlootwet met 50 tegen 49 stemmen verworpen.

De sfeer van polarisatie en escalatie waarin het wetsontwerp terecht kwam, is ook bevorderd door de regeringspartijen zelf. Onder de oppervlakte heerste rivaliteit tussen de voormannen van de RKSP (Ruys de Beerenbrouck), de ARP (de opkomende ster van Colijn, opvolger van De Geer) en de CHU (de afgetreden De Geer) over het leiderschap binnen de coalitie. Dit stond een overtuigende verdediging van de vlootwet vanzelfsprekend in de weg.

Voor de nog zo prille pacificatie tussen de coalitiegenoten vormden het stemgedrag van de tien RKSP-dissidenten en de gespannen verhouding tussen de drie leiders een bedreiging. De gang van zaken rond de vlootwet is dan ook een, om zo te zeggen, incidentele zonde geweest tegen het politieke model van de verzuiling zoals dat door Lijphart zo treffend is beschreven. De modernisering van de vloot is later langs andere, meer geruisloze wegen beproefd. In 1927 kwamen, zonder dat er een politieke crisis uit voortvloeide, de 'Grondslagen voor de verdediging van Nederlands-Indië' tot stand die een voorlopig einde maakten aan de voortwoekerende strijd tussen Indisch leger en staatsmarine. Dankzij het 'Plan-Deckers' kon de marine in de jaren dertig eindelijk aan het zo begeerde vlootbouwprogramma werken.

H. Amersfoort

P. Dorleijn, *Van gaand en staand want. De zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee* (4 dln.; Bussum-Weesp: Unieboek-Van Kampen, 1982-1985, 276 + 342 + 336 + 301 blz., f70,15 (I), f82,- (II), f82,- (III), f98,50 (IV), ISBN 90 609 1224 1 (serie)).

Vele eeuwen lang bepaalden vissers en hun bedrijf in belangrijke mate het beeld van de Zuiderzee. De afsluiting van de Zuiderzee in 1932 en de daarna gevolgde aanvang van de inpoldering van het IJsselmeer betekenden het begin van ingrijpende veranderingen in de Zuiderzeeplaatsen. De oude cultuurpatronen waren tot ondergang gedoemd. Maar langzaam nam het aantal vissers af, tot nâ de tweede wereldoorlog bleven zij hun bedrijf met zeilschepen uitoefenen. Invloeden van buitenaf drongen heel langzaam in de vissersgemeenschappen door, de oude gebruiken en de diep verankerde onderlinge verhoudingen weken slechts geleidelijk voor vernieuwingen. Zo kon, toen eerst rond 1950 begonnen werd met de dokumentaire van de vissersvaartuigen van de Zuiderzee, dat gebeuren, zonder dat de ongebruikte twintig jaren daarvoor ernstige lacunes in onze kennis over die vaartuigen achterlieten.

De dagelijkse praktijk van het vissersbedrijf en de gang van het leven in de vissersplaatsen zijn echter veel vluchtiger van aard. Met het langzaam maar zeker verdwijnen van de betrokkenen begon een belangrijk stuk Nederlandse geschiedenis verloren te gaan. De hier besproken boeken verschijnen echt om vijf voor twaalf.